

RICHARD WAGNER

Vztahy mezi Československem a rozvojovými zeměmi*) tvoří z mnoha důvodů významnou část zahraničních styků naší republiky. Především představují svým obsahem nový element v mezinárodních vztazích, neboť jde o vztah socialistické země s oblastí světa, v níž zvítězila národně-osvobozená revoluce a v níž se tedy uplatňuje progresivní složka sociálně-ekonomického vývoje společnosti. V současném období, kdy charakter mezinárodních vztahů je dosud ve značné míře určován starými, kapitalistickými vztahy mezi státy a národy, může tento nový element nejen napomáhat při posilování progresivních prvků v soudobých mezinárodních vztazích vůbec, ale může také násobit pozitivní důsledky mezinárodních styků u obou partnerů.

Rovněž objem a šíře vztahů Československa s RZ je rozsáhlá. Pozoruhodnou tradicí mají styky kulturní a vědecké. Po rozbití koloniální soustavy kapitalismu se tyto styky s osvobozenými RZ nejen rozšířily a zintenzívnily, ale uskutečňují se na bázi rovnoprávnosti partnerů; hmotná a duchovní kultura národů RZ přestala být pouhým objektem kulturních a vědeckých zájmů. Poznatky minulého, ale zejména soudobého vývoje těchto států a národů představují bohatý zdroj poučení, jak pro řešení problémů světových, tak i našich.

Naše upřímná vůle napomáhat při odstraňování celkové zaostalosti RZ, způsobené koloniálním vykořisťováním, se v této sféře styků projevuje v mnoha směrech. Na komplexním výzkumu problémů RZ se v Československu účastní 147 pracovišť a více než 1.500 pracovníků nejrůznějších vědních oborů a disciplín. Řada našich vědců a pedagogů pracovala a pracuje v RZ. Československo přistoupilo i k přímé vědecko-technické spolupráci s těmito zeměmi, která je realizována převážně ve formě dvoustranných dohod; dosud byly tyto dohody uzavřeny již s 26 státy. Jen v období 1959—1964 byly RZ v této formě poskytnuty služby skoro 3.000 československých odborníků a v Československu bylo vyškolen více než 2.500 specialistů z RZ. S ohledem na potřeby RZ byla založena nová vysoká škola — „Universita 17. listopadu“ s cílem vychovat kvalitní odborníky pro osvobozené národy. Na československých vysokých a odborných školách studovalo ve školním roce 1963—64 téměř 2.500 zahraničních studentů.

Vznik nových rozvojových států umožnil rozvinutí i dalších aspektů těchto vztahů, zvláště pak vztahů politických a hospodářských. Socialistické Československo jednoznačně podporovalo protiimperialistické, protikoloniální národně-osvobozené hnutí, vyjadřující spravedlivý boj za svobodu a nezávislost utlačených národů. V rámci svých možností a na základě svých zkušeností jsme pomáhali politicky i materiálně tomuto hnutí v bývalých koloniích a upřímně se radovali z jeho vítězství.

Je proto zcela přirozené, že podmínky v nichž se rodily naše vztahy k nově vznikajícím RZ vytvořily příznivé a oboustranně prospěšné klima pro spolupráci. Podpořili jsme rodící se třetí svět nejen na půdě mezinárodních organizací, zvláště pak OSN, ale aktivně jsme nabídli svou pomoc i při vojenské obraně vítězné národně-osvobozené revoluce, jak o tom například svědčí tzv. suezská krize.

RZ se staly důležitým činitelem v koncepci i jednotlivých akcích česko-

*) dále jen RZ

slovenské zahraniční politiky a významným faktorem v našich vnějších hospodářských vztazích.

Hospodářské vztahy s RZ se promítají především v relativní váze těchto zemí na československém zahraničním obchodu a do určité míry i v objemu jim poskytnuté hospodářské a technické pomoci.

Podíl obrátu zahraničního obchodu s RZ na celkovém obrátu našeho zahraničního obchodu se pohybuje v poslední době kolem 10 %.

Vývoj tohoto obrátu zahraničního obchodu probíhal následovně
(v mil. Kčs fco)

	1953	1958	1960	1962	1964
celkový obrát	13 483	20 667	26 984	30 697	36 033
obráť s vysp. kap. zeměmi	2 005	3 750	4 793	5 026	6 432
obráť s RZ	899	2 343	2 814	2 896	3 217

Facts on Czechoslovak Foreign Trade 1964, str. 91 a materiály MZO

Pokud jde o teritoriální členění, v roce 1964 zhruba 50 % zahraničně-obchodního obrátu s RZ se realizovalo s asijskými RZ (z toho zvláště s Indíí), asi 30 % s africkými zeměmi (z toho zvláště se SAR) a asi 20 % se zeměmi Latinské Ameriky.

Z hlediska komoditní makrostruktury byl nejdynamičtější kategorií vývoz strojů, který se od r. 1950 zvýšil na pětinasobek a dosáhl v r. 1964 přibližně 48 % podílu na celkovém československém vývozu do RZ. Dovoz z RZ se soustředil fakticky výhradně na suroviny a to v poměru $\frac{2}{3}$ na suroviny pro průmyslovou výrobu a $\frac{1}{3}$ na potravinářské suroviny a potraviny.

Hospodářská pomoc Československa RZ v období 1954—1956 činila 100 mil. US dolarů, v období 1957—1959 celkem 102 mil. US dolarů a v letech 1960 až 1962 stoupla na 276 mil. US dolarů.¹⁾

Obraz o našich vztazích s RZ by nebyl však dostatečně plastický a nebyl by také potřebně realistický, kdybychom neukázali na neúspěchy, potíže a nedostatky, které v těchto vztazích vznikly a existují. V mnoha případech jde již o chronické jevy, které negativně ovlivňují současné vztahy a které by, nebudou-li se řešit, mohly vážně ohrozit jejich další vývoj k neprospěchu obou stran.

Tyto negativní rysy mají mnoho příčin a, jak už tomu jinak býti nemůže, jsou výrazem omylů a chyb, kterých jsme se dopustili my stejně jako naši partneři. Vycházíme z toho, že na obou stranách je základním kamenem těchto vztahů dobrá vůle k vzájemné spolupráci a potřeba vzájemné výhodnosti a prospěšnosti těchto styků.

Výskyt třecích ploch ve vztazích s RZ obráží ve své podstatě objektivní rozdílnosti v sociálně-ekonomickém charakteru společenských řádů a na tomto základě i subjektivní odlišnosti v názorech jak na meze a možnosti vzájemné podpory a spolupráce, tak i na očekávaný sociálně-ekonomický vývoj obou partnerů.

Vítězství národně-osvobozené revoluce nesporně představuje kvalitativní přelom v sociálním, politickém a ekonomickém vývoji osvobozených národů. Avšak vítězství této revoluce není konečnou, ale teprve první fází takového

¹⁾ Sestaveno dle materiálů Evropské hospodářské komise OSN, Ženeva 1965.

vývoje a neobsahuje v sobě žádný automatismus řešení vážné situace těchto zemí. A není také — se všemi svými důsledky — socialistickým řešením osvobození národů, implicitně překonání hospodářské zaostalosti. Ztotožňování socialistické a národně-osvobozené revoluce spolu s mylnými představami ztotožňujícími rozpad koloniální soustavy kapitalismu s rozpadem celé kapitalistické soustavy zrodilo schematické představy o další cestě RZ. Tomu adekvátní byly hospodářské, ale i politické prognózy subjektivisticky přeceňující volní element tohoto procesu. Rubem takového přístupu k problematice RZ je dogmatická smyšlenka o socialistické revoluci jako o vůbec jediné cestě jakéhokoliv překonávání sociální a ekonomické zaostalosti.

Ekonomicky jsou RZ dosud součástí kapitalistického světového hospodářství, jejich hospodářská závislost na několika nejvyspělejších kapitalistických zemích je značná, i když politicky přestaly být zálohou světového imperialismu. RZ jsou dosud převážně zapojeny do kapitalistické mezinárodní dělby práce. Podíl socialistických zemí na hospodářském životě RZ jako celku je nepatrný. Podíl na celkovém zahraničním obchodu RZ je velmi nízký a v roce 1963 činil v dovozu RZ asi 6 % a ve vývozu asi 7 %. Naproti tomu téměř 75 % zahraničně-obchodního obrátu RZ připadá na vyspělé kapitalistické země a zbytek tvoří vzájemný obchod mezi RZ. Podobně i podíl socialistických zemí na celkové hospodářské a technické pomoci RZ v roce 1963, kdy dosáhl částky přes 8 mld US dolarů, činil zhruba jen 5 %. Tento moment v rozhodující míře ovlivňuje nejen sociální, politický a ekonomický vývoj RZ samotných, ale také postoj RZ k zemím socialistickým, který není vždy jednoznačně přátelský.

Představitelé RZ jsou objektivně protiimperialističtí, neboť imperialismus je soudobým nositelem kolonialismu. To však naprosto neznamená, že tyto síly RZ jsou silami protikapitalistickými. Nepochopit to, znamená nechápat, proč postoj určité rozvojové země může být současně protiimperialistický (zejména v zahraniční politice) i protikomunistický (především v politice vnitřní).

Celkové zjednodušení problematiky RZ mělo nevyhnutelně za důsledek nediferencovaný přístup k tomuto světu i přeceňování jednoty RZ a to-žtožnosti jejich zájmů a potřeb. Jednota RZ má své objektivní meze vytvářené politickými, hospodářskými, ideologickými a všeobecně kulturními jevy; přitom například stupeň hospodářské rozdílnosti jejich zájmů je odvislý od celkové hospodářské situace dané země, od jejich vnější hospodářské vazby i od vazby ekonomiky na určitou komoditu. Jednota není statickou veličinou; mění se v závislosti na svých elementech v čase i prostoru a je variabilní i vzhledem k nazíranému kritériu. I v případě, bereme-li RZ jako jednotku mezinárodních vztahů vedle socialismu a imperialismu, je jejich stanovisko a postup k existenci a působení neokolonialismu rozličný v několika směrech. Je rozličný v závislosti na celkovém stavu mezinárodní problematiky (a zde zvláště k danému poměru sil mezi socialismem a imperialismem), v závislosti na intenzitě vazby dané RZ k vyspělým kapitalistickým zemím jako celku i k dané vyspělé zemi a v závislosti na vnitřní hospodářské a politické situaci dané RZ atd. Přitom jednota stanovisek je z hlediska nebezpečí neokolonialismu řádově jiná než z hlediska postoje třeba k zahraničnímu kapitálu či k problémům produkce a obchodu daným výrobkem.

S přeceňováním stejnorodosti rozvojového světa se pojí i podceňování vnějších, konkrétních podmínek spoluručujících sociálně-ekonomický vývoj těchto zemí. Ekonomika RZ je sice částí všesvětového hospodářství, avšak její konkrétní hospodářská vazba je určena její sounáležitostí ke kapitalistickému světovému hospodářství. Avšak nejen to. Relativní váha vnějších hospodářských vztahů v reprodukčním procesu ekonomiky RZ je ve srovnání se stupněm hospodářského rozvoje neúměrně vysoká.

Důsledkem těchto skutečností je nejen značná závislost hospodářského vývoje RZ na vývoji světového hospodářství obecně, ale konkrétní vazba na kapitalistické vyspělé země a zejména na bývalé metropole. Vývoj RZ se tedy nejen neuskutečňuje izolovaně od vývoje všesvětového hospodářství, ale ani — a to je důležitější — izolovaně od hospodářského vývoje vyspělých kapitalistických zemí. A tato konkrétní vazba v rozhodující míře určuje dosud hospodářský stav, ale i vývoj a rozvojové plány těchto zemí.

Nekalkulujeme-li s touto realitou, pak představy o hospodářském rozvoji a odtud i názory na hospodářskou politiku RZ jsou zkreslené. To se projevuje v hodnocení bezprostřední nutnosti znárodnění, v hodnocení spolupráce se zahraničním kapitálem apod.

Nehistorický a schematický přístup vyplývá také z nedostatečné komplexní znalosti specifiky sociálního řádu konstituujícího se v RZ a jeho vnitřních elementů. To se týká ocenění reálných vnitřních zdrojů při optimalizaci cesty a metod překonávání všeobecné zaostalosti, sladění směrů a temp hospodářské dynamiky s existující makro- a mikrostrukturou, pojetí industrializace v souvislosti s relací mezi skupinami I. a II., ekonomické efektivnosti zejména investiční činnosti státu atd.

Stejnou pozornost je však třeba věnovat i jiným sociálním aspektům, jejichž ekonomické působení je nepřímé a zprostředkované. Tyto mimoekonomické jevy ovlivňují s podstatně větší intenzitou hospodářský rozvoj zaostalých zemí než zemí hospodářsky vyvinutých. Jestliže naše názory na oblast ekonomických jevů jsou dosud velmi nedostatečné, pak naše představy o hospodářských důsledcích působení těchto elementů jsou přímo panenské. V hospodářských úvahách nelze nepřehlížet například k populační explozi v RZ; zejména ale nelze označovat každé řešení tohoto problému za neomalthusianismus. Empirie prokazuje zřetelně sílu nacionalismu, náboženství, kmenových a jiných tradičních názorů a zvyků na hospodářský vývoj RZ.

Nedostatky v této nazírací sféře na problematiku RZ mají řadu společných rysů.

Především se přeceňuje tvůrčí síla subjektu jako faktoru sociálně-ekonomického rozvoje.

Objektivní rozbor existujících jevů v RZ a jejich funkční ocenění je nedostatečné a vytváří prostor pro subjektivistické soudy, v nichž přání je otcem myšlenky. To se týká jak celkového vývoje RZ, tak i vztahů mezi těmito zeměmi a námi.

Malá znalost problematiky neodhaluje všechny možné stránky a formy těchto styků a prohlubuje rozpory mezi existujícím stavem a možnostmi. Vztahy jsou málo funkční a jejich efektivita plně neodpovídá ani danému rozsahu ani vzájemným potřebám. Za rozhodující jsou i zde pokládány ukazatele kvantitativní.

Zjednodušující přístup otevírá dveře evropocentrickému přístupu k problémům RZ. Takto se jeví možným aplikovat naše zkušenosti přímo a bezprostředně. Přenášení našich zkušeností zůstává v příliš obecné rovině a chybí vertikální kvantifikující promítnutí.

Povrchní přístup slabuje správnost perspektivních hypotéz a ztěžuje dlouhodobou orientaci a vytváření plánovitých vazeb. Neumožňuje plně analyzovat důsledky rozptylu či koncentrace v těchto vztazích a brání vypracovat optimální varianty těchto styků.

Takto poznamenaná nazírací sféra představuje složitou výchozí bázi pro rozvíjení vztahů s RZ, ať již jde o oblast politickou, kulturní či hospodářskou. Především v hospodářských vztazích s těmito zeměmi se tato báze projevuje jako silně limitující faktor. Hospodářské vztahy s RZ jsou fakticky redukovány pouze

na zahraniční obchod a na hospodářskou a technickou pomoc. Zahraniční obchod není založen na dělbě výrobní činnosti, což ovlivňuje jeho rozsah stejně jako jeho stabilitu, plánovitost a efektivnost. Jsou nedostatky také ve struktuře zahraničního obchodu. Dovoz z RZ je strukturálně nevyvážený. Zcela neúměrný je dovoz tradičních výrobních artiklů těchto zemí, zejména tropického ovoce. Podstatně závažnější, zvláště pro další rozvoj hospodářských vztahů, je skutečnost, že v naší ekonomice je nedostatečně vytvářen trh pro produkty nově budovaného průmyslu RZ, jako je textil, obuv atd., jejichž vývoz dělá těmto zemím vůbec mimořádné potíže.

Také na straně našeho vývozu je řada problémů. Zvláštní pozornosti zaslouží kvalita našich výrobků a jejich přizpůsobení klimatickým podmínkám, tzv. tropikalizace.

Rovněž hospodářská a technická pomoc má mnoho bolavých míst; její čerpání, struktura, příprava, činnost, využití i vybavení našich expertů, rozsah a účelnost studia zahraničních studentů na našich školách atd.

Výčet chyb, nedostatků a potíží by jistě mohl být rozšířen. Pro úplnost problematiky by bylo nesporné prospěšné poukázat také na nedostatky a potíže, které jsou zapříčiněny našimi partnery. Ani těch není málo.

Bylo by jistě efektní ostře zkritizovat tyto nedostatky, přičíst je na vrub neschopnosti a odsoudit celý dosavadní vývoj těchto vztahů. Mělo by to pouze jeden nedostatek — je to laciné a nic neřešící.

Je to stejně omezené jako názory, které řešení nedostatků vidí v tom, že zejména pracovníci našeho zahraničního obchodu by měli pracovat lépe a kvalitněji. Je nesporné, že zkvalitnění našeho obchodu, ale v první řadě výroby, by pomohlo řešit řadu potíží. Avšak to samo o sobě je pouze předpokladem zásadního řešení těchto vztahů, předpokladem, který by měl být tak samozřejmým jako zásada, že v socialismu se má odměňovat podle množství a kvality vykonané práce.

Klíčovým problémem zlepšení a dalšího rozvoje hospodářských vztahů s RZ je kritické přezkoumání obsahu, forem a metod uplatňovaných v celkových vztazích s těmito zeměmi, zvláště pak vztahů politických a hospodářských a jejich vzájemné korelace. Potřeba hlubšího a komplexního zhodnocení těchto vztahů je v současné době mimořádně nutná z mnoha důvodů.

V pojetí našich vztahů k RZ chybí fundovaná, analýzami podložená dlouhodobá koncepce a její aplikace na konkrétní podmínky v daném období a dané zemi, respektive seskupení států. Názory usměřňující naše styky s těmito zeměmi, formulované před více než deseti lety, tj. v období, kdy tyto styky se začaly fakticky rozvíjet, byly nevyhnutelně poznamenány svou dobou. Problémy RZ a odtud i naše vzájemné vztahy se jevily jednoznačně, víceméně neproblémově a historicky krátkodobě. To je také důvod, proč současné názory na vztahy k RZ jsou bohaté na extrémní tendence a proč se tyto tendence tak rychle střídají. Existují dosud názory přeceňující význam RZ jak ve světovém měřítku, tak i v našich vzájemných vztazích; sílí však názory opačné, v nichž význam vztahu Československa s těmito zeměmi je nesprávně podceňen; jsou rozdílné názory na primárnost politiky či ekonomiky v těchto vztazích.

Fakt názorových rozdílů, střetů a diskusí sám o sobě je pozitivním jevem. Avšak nejde a ani nemůže jít o pouhé tříbení názorů, nezávislé na jejich praktickém uplatňování. Praxe těchto styků vykonává stále se stupňující tlak na řešení široké palety problémů. Jsme poučení zkušenostmi z Konga, Brazílie, Indonésie a dalších RZ. Zaregistrovali jsme také neúspěchy a nám nepříznivé jevy ve vztazích s rozvojovým světem. Naše hospodářské vztahy, zvláště zahraniční obchod s těmito zeměmi

stagnuje; jsou potříze s prodejem i nákupem některého zboží; náš vědecký i ideologický podíl na řešení problémů RZ je neúnosně malý.

Současné období je také charakteristické „novou vlnou“ působení kapitalistických vyspělých zemí na rozvojový svět. Kapitalistické vyspělé země v čele s bývalými metropolemi přehodnotily v mnoha směrech svůj postoj k RZ. Využívajíce svého tradičního vlivu, svých rozsáhlých hospodářských styků a svého postavení v sociálně ekonomickém životě těchto zemí hledají — a v řadě případů nacházejí — lepší formy a efektivnější metody svého ovlivňování.

Také naše poznání postoupilo kupředu. Obrozující vliv událostí v komunistickém hnutí, které postupně překonává negativní působení kultu osobnosti v teorii i praxi, vytvořil plodné podmínky pro rozvoj marxismu jako nástroje vědeckého poznání. Naše poznatky o RZ, ale i o socialismu, vytvořily dostatečnou základnu k realistickému ocenění vzájemných vztahů a jejich perspektiv. Vyššímu stupni poznání odpovídá nejen prováděná registrace, ale i deskripce a základní ohodnocení „bílých míst“ v našich vědomostech o problematice RZ. To rovněž ukazuje, že dosud nemáme ucelenou teorii o rozvojovém světě. Její formulování stojí teprve před námi.

Vztahy Československa s RZ se dostávají na základě objektivních a subjektivních skutečností do nové polohy. Novum není však jen v dozrání některých problémů těchto vztahů a v uvědomění si nezbytnosti jejich řešení. Kardinální otázkou současného období těchto vztahů je pochopení nutnosti řešit je tak, aby odrazily novou, již existující nebo se tvořící realitu u nás i v rozvojových zemích v jejím širším kontextu a perspektivě. V tom spočívá kvalitativní rozdíl mezi tímto cílem koncepčních úvah a opatření a koncepcemi vypracovávanými v průběhu uplynulých let, které sice upravovaly tyto vztahy vzhledem k daným okolnostem, avšak v podstatě ze staré výchozí báze.

Ve vztazích s RZ vstupujeme objektivně do nové etapy. I zde platí Marxova myšlenka, že každý nový problém obsahuje sám v sobě i řešení. Nalézt odpovídající řešení není však jednoduchou záležitostí. V tomto směru neexistuje žádný automatismus řešení, ani názorová výsada jednotlivců na tento proces.

Nová etapa vztahů Československa s rozvojovými zeměmi je nesporně ovlivněna širšími souvislostmi celosvětovými. Svět, v němž žijeme, je přes všechny své rozpornosti a rozdílnosti světem jediným a společným, v němž stav a vývoj každého ze základních faktorů celosvětového vývoje — světa socialistického, rozvojového i kapitalistického — je ve vzájemné závislosti. Současné také Československo, stejně jako každá rozvojová země, představuje součást širšího celku zemí, spjatých sociálně-ekonomickým charakterem a odtud i cíli, formami a metodami vývoje vnitřního i zahraničního. Tyto širší souvislosti objektivně vymezují sféru vztahů Československa s danou RZ a modifikují, i když v různé míře, specifiku těchto vztahů.

V současném období tyto širší souvislosti působí ve stejném směru řešení jako skutečnosti objevující se ve vlastní sféře vztahů Československa s RZ. Oprávněnost nové etapy těchto vztahů má svůj zdroj také v nových jevech uplatňujících se v socialistických zemích a jejich vzájemných vztazích, stejně jako je tomu ve světě rozvojovém. Na tom nic nemění existující asynchronizace tohoto procesu.

Československo vstoupilo do nové etapy budování a všestranného rozvoje socialistické společnosti. Této etapě je vlastní řešení úkolů, které mají v mnohém novou kvalitu. Jejich realizace se opírá o zvědečtění veškeré činnosti, o hlubší analýzu domácího a světového vývoje a o na-

lezení nových, realitě adekvátních pohledů a přístupů k otázkám socialistické výstavby.

V hospodářské oblasti jde především o intenzifikaci národního hospodářství, o prosazení hledisek ekonomické účelnosti a o dosažení takových hospodářských rozhodnutí, která se budou opírat o všestranné ekonomické úvahy. Celkovému ozdravení našeho hospodářského života odpovídá také nová soustava plánování a řízení.

V tomto široce pojatém úkolu kvalitativního zlepšení a zdokonalení socialistické společnosti mají svůj podíl i vnější hospodářské vztahy. Československo bylo již před druhou světovou válkou průmyslově vyspělou zemí s rozsáhlými vnějšími hospodářskými vztahy. Prudký rozvoj ekonomiky v uplynulých dvaceti letech nebyl však v odpovídající míře doprovázen rozvojem těchto vnějších hospodářských styků, což vedlo k mnoha negativním jevům. Vzrůstající ekonomický „přetlak“ byl z mnoha důvodů, řešen v podstatě opatřeními autarkního rázu, promítajícími se především do ekonomické struktury. Československé národní hospodářství, především jeho strukturální a technické zaměření, bylo nedostatečně prověřováno a usměrňováno světovými vývojovými tendencemi a výroba i spotřeba se mnohdy rozvíjela v nesouladu se zahraničními trhy. Rozvoj výrobních sil spolu s přírodními a ekonomickými podmínkami vyžaduje intenzivní zapojení československého národního hospodářství do mezinárodní dělby práce. I když tato vazba je v porovnání s ostatními socialistickými zeměmi vysoká — poměr exportu k národnímu důchodu je zhruba 20 % — je vzhledem k objektivním potřebám a možnostem stále nedostačující, v rozsahu příliš jednoduchá a celkově málo efektivní. Další rozvoj československé ekonomiky je proto bezprostředně závislý na hospodářské a technické nezbytnosti všestranně rozvíjet vnější hospodářské vztahy, na vytvoření těsnějšího sepětí se světovým hospodářstvím a na vytvoření podmínek pro specializaci a kooperaci výroby.

Mezinárodní dělba práce bude stále významnějším faktorem růstu společenské produktivity práce a intenzifikace hospodářského rozvoje. Umožňuje využívání světové techniky, surovinového bohatství, trhu i vědeckého poznání a pokroku. Aby však bylo možno těchto cílů dosáhnout, musí být v mechanismu vnějších hospodářských vztahů využíváno zboží-hodnotových vztahů a musí být nalezeny rovněž optimální metody a formy řízení těchto vztahů.

Tomu musí také odpovídat i funkce vnějších hospodářských vztahů. Dosavadní stav, kdy tyto vztahy slouží především k vyrovnávání materiálových národohospodářských proporcí, jejich schodků a přebytků, ekonomicky degraduje tyto vztahy a izoluje od reprodukčního pohybu národního hospodářství. Vnější hospodářské vztahy a v tomto smyslu i zahraniční obchod jako jejich součást, jsou organickou součástí národního hospodářství a mají bezprostřední souvislost s řešením hlavních ekonomických problémů včetně problémů strukturálních. V současném období je proto základním úkolem v oblasti vnějších hospodářských vztahů nalézt optimální stupeň zapojení československého národního hospodářství do mezinárodní dělby práce.

Nová etapa rozvoje československého národního hospodářství nesporně vytváří větší a výhodnější možnosti i pro spolupráci s RZ. Prosazení ekonomických hledisek, využívání ekonomických kritérií a odpovídajících ekonomických nástrojů a metod je důležitým předpokladem širších, mnohotvárnějších a vzájemně výhodných styků. Může vést k vzájemně intenzivnějšímu ovlivňování programu hospodářského rozvoje a především k tak potřebným úsporám práce a nákladů na výrobu vynaložených.

Realizovat nově vznikající možnosti prohloubení hospodářských vztahů s RZ do konkrétních opatření je však ve stejné míře závislé i na podmínkách v současné době existujících a vznikajících v rozvojovém světě. Z tohoto hlediska je

nalezení adekvátních forem hospodářských vztahů podstatně více narušováno ze strany RZ než ze strany naší. Příčina však není, jak je někdy tvrzeno, v odlišnosti charakteru národního hospodářství a s ním spojených rozdílů v jednotlivých ekonomických kategoriích a nástrojích (direktivnost plánu, cla, konvertibilita měny atd.), ale má příčiny zcela jiného druhu. Vnášení prvků lability do celkových vztahů vyplývá především z proměnlivosti a variabilnosti situace v RZ.

Je nesporné, že vývoj a situace těchto zemí je velmi složitá a objektivně obtížná. To značně ztěžuje možnost vystihnouti charakteru událostí a typičností jevů v celém vývoji, zejména ale v daném období, a činí mimořádné těžkosti při ocenění dalšího rozvoje a perspektiv těchto zemí. Stanovení koncepčních prognóz hospodářských vztahů, zvláště dlouhodobých, je ze strany RZ negativně ovlivňováno působením celé řady činitelů. Na některé z nich bylo již výše poukázáno. Mimořádné pozornosti však zaslouží následující podstatné jevy, charakteristické pro dnešní situaci v těchto zemích. Význam jejich působení pro formování hospodářských vztahů mezi Československem a RZ se projeví v přesnější relaci, provedeme-li současně srovnání nositelů těchto vztahů na obou stranách.

Ekonomické problémy, jejich vznik, působení a řešení neprobíhá lineárně, ale fázovitě a v závislosti na konkrétních podmínkách reprodukčního procesu. V současném období je typické jak pro Československo, tak i pro RZ, že jsme ve fázi neobyčejně bohaté na tyto problémy. Avšak rozhodující není jejich četnost. Registrace, analýza, ohodnocení a z toho vyplývající hypotézy jejich dalšího vývoje je prvním předpokladem pro určení optimálních variant hospodářských vztahů mezi oběma ekonomickými celky. Přitom základní směr řešení je konec konců určen typem ekonomické soustavy. Z tohoto hlediska se objevují kvalitativní odlišnosti.

Československá ekonomika směr řešení svých problémů zřetelně vymezuje. Jedná se o proces zdokonalování socialistického národního hospodářství, o fázi na cestě od extenzivního k intenzivnímu způsobu socialistického hospodaření. Jinak řečeno, jde o objektivní vývoj v rámci dané kvality ekonomiky.

U RZ tyto podmínky ekonomického ocenění objektivně nejsou. Krystalizace společenského řádu v těchto zemích obsahuje v sobě i formování určitého typu ekonomiky, přičemž v současném období nelze o dokončení tohoto procesu ještě hovořit. Tím obtížnějším je proto vypracování reálných hospodářských prognóz, včetně prognóz vnějších hospodářských vztahů.

Rozdíly jsou i v působení mimoekonomických, zvláště politických faktorů na řešení ekonomických problémů. Politická modifikace ekonomických řešení je sice jevem obecným, avšak v RZ je působení tohoto faktoru abnormálně intenzivní. To vyplývá zejména z celkové, zvláště hospodářské zaostalosti, z nevyhraněnosti sociálně-ekonomického typu společenské organizace i z vnější politické a hospodářské vazby těchto zemí. Nevyhnutelným důsledkem intenzivní mimoekonomické modifikace ekonomických řešení je oslabení reálnosti ekonomických hypotéz, o které se opírají úvahy o hospodářských vztazích s RZ.

Bezvýznamné nejsou také opakující se rozdíly mezi hospodářskými plány a programy rozvoje RZ a jejich reálným plněním. I když tyto rozdíly se objevují i v hospodářském rozvoji vyspělých zemí světa, přece jen nejsou řádově tak veliké a chronické jako v RZ. I tato okolnost ztěžuje vypracování přesných a realitě dlouhodobě odpovídajících modelů vnějších hospodářských vztahů.

Rada událostí a jevů, kterých jsme v současném období svědky jak v RZ, tak i na různých mezinárodních jednáních nasvědčují tomu, že rozvojový svět vstupuje do nové etapy své existence. Zjednodušené a často přímo naivní představy o vývoji tohoto světa měly své místo i v názorech a opatřeních jednotlivých představitelů těchto zemí. Konfrontace se skutečností nedopadla pro tyto úvahy právě nejlépe. Empirie se stala tvrdým kritikem jejich pravdivosti.

RZ se ve svém vývoji dále přiblížily k bodu, kdy objektivní realita tlačí na zásadní řešení celé problematiky a kdy sílí přesvědčení o nutnosti základního rozhodnutí. Přes všechny, tu více, tu méně správné argumenty o specifičnosti třetího světa, dostává se do popředí kardinální otázka: mohou RZ vyřešit své problémy, aniž by akceptovaly skutečnost, že v současném světě je konec konců možná pouze alternativa — socialismus či kapitalismus?

To přirozeně vůbec neznamená, že před RZ stojí tato volba bezprostředně, stejně jako to naprosto neznamená, že nelze řešit určité problémy a do určité doby tak, jak tomu je v těchto zemích dosud.

Mnohé se však změnilo za oněch 10—20 let od doby, kdy národně osvobozené revoluce osvobodily národy těchto zemí z kolonialismu. Pojetí třetí síly mezi socialismem a kapitalismem, které i dnes má v některých aspektech své výhody a z hlediska dnešních představitelů RZ i své opodstatnění, promítá se mnohdy příliš jednoznačně i do ekonomické oblasti (viz teorie smíšené ekonomiky) ke škodě hospodářské dynamiky a tím i národů těchto zemí.

Charakteristickým rysem nové etapy vývoje RZ je podstatně větší vyhraněnost všech problémů a jejich řešení. Hospodářský, ale i politický a vůbec sociální tlak na provedení opatření, která by odstranila chronické obtíže se stal ve srovnání s předcházejícím obdobím podstatně intenzivnější. O tom také svědčí — z hlediska tohoto tlaku nevyhnutelné — extrémnější formy politických a ekonomických akcí. Tyto akce však se zákonitě stávají místo řešením východiskem k stejně extrémním protiakcím a neřešená sociálně ekonomická situace se stává v plném slova smyslu výbušnou.

Základním problémem rozvojového světa zůstává i nadále jak odstranit celkovou zaostalost a jak překonat pokračující zaostávání; jak vůbec se vyvíjet dále; jaká je cesta, formy a metody tohoto řešení; jaký model sociálně ekonomického pohybu je reálný a optimální.

V oblasti mezinárodních vztahů jsou RZ v zřetelně rozporné situaci. Jejich politický význam nesporně vzrostl. Přitom však jejich rostoucí politická role nevyplývá organicky z politických úspěchů, z posilování politické stability a demokracie, z růstu sociálně ekonomického potenciálu, ale spíše z celkové, dalo by se říci „patové“ situace v mezinárodních vztazích, způsobené vyrovnáním sil světového socialismu a kapitalismu.

Váha a význam RZ ve světovém hospodářství a v mezinárodních hospodářských vztazích však má spíše opačnou tendenci pohybu. Podíl těchto zemí na světové průmyslové produkci sice velmi mírně vzrostl v procentuálním měření, ale zůstává dále zcela neúměrný vzhledem k počtu obyvatel v těchto zemích žijících (zhruba 1,3 mld z celkového počtu obyvatel zeměkoule 3 mld) i k existujícím a zvláště potenciálním hospodářským zdrojům. Skutečná relativní váha RZ ve světovém hospodářství a v mezinárodních hospodářských vztazích je rovněž menší než nominální údaj již vzhledem ke struktuře ekonomiky (zvláště poměr těžebního a zpracovatelského průmyslu) nehledě k dalším přesnějším kritériím hospodářské vyspělosti.

Světová průmyslová výroba a její rozdělení mezi jednotlivé skupiny zemí:
(v procentech)²⁾

Rok	RVHP	KS celkem	VKZ	RZ
1953	20,9	79,1	72,6	6,5
1956	23,4	76,6	69,5	7,1
1959	27,6	72,4	65,1	7,3
1961	29,5	70,5	62,6	7,9
1964	30,8	69,2	61,4	7,8

Ještě zřetelnější je pokles relativní váhy RZ v mezinárodních hospodářských vztazích. Především v oblasti zahraničního obchodu byl zaznamenán v období 1950—60 prudký pokles tohoto podílu a to z 30 % na pouhých 20,4 % objemu světového zahraničního obchodu.³⁾

Nepodařilo se vyřešit ani vnitřní problémy v těchto zemích. Celková zaostalost a chudoba je stále RZ vlastní. Hrubý domácí produkt rostl v 50. letech průměrně ročně o 4,4 %, což vzhledem k růstu obyvatel znamenalo, že v přepočtu na 1 obyvatele stoupl za celé období o 25 US dolarů, tj. na pouhých 110 US dol.⁴⁾ Typické je přitom, že tento zcela nedostatečný hospodářský rozvoj je očekáván i v budoucnosti. Tomu nasvědčuje i skutečnost, že jedním z hlavních cílů tzv. Dekády rozvoje vyhlášené OSN je dosažení ročního růstu národního důchodu do r. 1970 ve výši 5 %. Přesto je pro mnohé RZ dosažení tohoto cíle velmi obtížné, ne-li nemožné. Avšak i když tomu tak nebylo, představuje tento plánovaný rozvoj perspektivu, kdy při současném tempu růstu obyvatelstva⁵⁾ budou RZ potřebovat 80 let k tomu, aby dosáhly současné průměrné úrovně důchodu na 1 obyvatele v západní Evropě. V případě nejméně vyvinutých zemí třetího světa, v kterých žije zhruba polovina obyvatelstva této oblasti, bude potřebné období trvat přibližně 120 let. To není právě perspektiva, o které by bylo možno předpokládat, že bude akceptována s uspokojením.

Uvedené údaje dosti výmluvně ukazují na současnou hospodářskou situaci RZ. Odrážejí však pouze jednu, i když rozhodující stránku jejich problematiky. Současně ale, brány samy o sobě, určitým způsobem zkreslují a vytvářejí nekompletní základnu k úvahám o dalším vývoji. Tento přístup — bohužel ne zřídka se objevující — obsahuje tendenci k černobílým pohledům, které dosud v našich názorech přežívají více než je zdrávo.

Za uplynulé období se objevilo v RZ také mnoho pozitivních jevů v různých stránkách společenského vývoje. Tak tomu také bylo i v národním hospodářství. Národní hospodářství v těchto zemích prodělalo interessantní rozvoj. Nejen že došlo k růstu kvantitativnímu, ale měnilo se i strukturálně. Industrializační proces pokračoval i v sledovaném období, tj. v padesátých letech. Podle materiálu OSN z 22 sledovaných RZ v 18 vzrostl podíl průmyslu oproti zemědělství na tvorbě národního důchodu.⁶⁾

²⁾ Údaje bez zahrnutí Číny, Mongolské lidové republiky, KLDK, VDR. *Monthly Bulletin of Statistics*, September 1965, UN

³⁾ *World Economic Survey*, 1962, str. 3, UN

⁴⁾ Srovnaj růst hrubého společenského produktu u kapitalistických vyspělých zemí za stejné období o 330 US \$ tj. na 1.410 US \$.

⁵⁾ V padesátých letech roční tempo růstu obyvatel v RZ činilo 2,2 %. Odhaduje se, že v období mezi lety 1960—1980 se však toto tempo zvýší na 2,4 %.

⁶⁾ Uvedený vývoj je výsledkem postupující industrializace, i když údaj je zkreslen tím, že zemědělství v RZ se vyvíjí zvláště pomalu. V mnoha RZ zemědělská produkce, zvláště výroba potravin stagnuje a někde dokonce poklesla.

Průmyslová výroba se vyvíjela takto: bereme-li rok 1958 za 100, došlo v období 1953—1964 k velmi prudkému průmyslovému růstu. Vždyť rok 1953 představoval pouhých 67, kdežto rok 1964 již 161 indexových bodů. Vzrostl i objem zpracovatelského průmyslu ze 100 v roce 1958 na 141 v roce 1962, i když je dosud průmyslu těžebního vysoké (ze 100 v r. 1958 na 172 v roce 1962). Rozhodující ale je, že v struktuře průmyslu RZ se začíná postupně uplatňovat převaha zpracovatelského průmyslu nad průmyslem těžebním — tj. typické pro strukturu průmyslově vyspělých zemí — a tento vývoj vytváří nové možnosti hospodářského vzestupu RZ.

Problematika hospodářského vývoje RZ se tedy postupně, velmi pomalu, ale přece, dostává do nové polohy, v níž nejde již jen o potřebu hospodářského rozvoje vůbec, ale o hospodářský rozvoj, který bude vzhledem k reálným možnostem optimální, ekonomicky efektivní a funkční.

Realizovat tyto změny v pojetí hospodářského rozvoje je prvořadým úkolem. Základním rysem těchto zemí není jen, že jsou zaostalé, ale především, že zaostávají. Zaostávání hospodářského vývoje se projevuje zvláště ostře ve dvou relacích. RZ hospodářsky zaostávají za vývojem vyspělých zemí světa a propast mezi nimi se dále prohlubuje. Hospodářský vývoj zaostává také vzhledem k potřebám a oprávněným nárokům národů těchto zemí žít i a ne živořit.

Tento kritický vývoj nelze však zastavit ostraněním nedostatečného využívání RZ v aplikaci soudobých, nesporně obrovských poznatků světové vědy a techniky, i když činnost OSN v tomto směru (Konference OSN o aplikaci vědy a techniky ve prospěch rozvoje a činnost Hospodářské a sociální rady v tomto směru) je chválihodná, neboť napomáhá při odstraňování existujícího zaostávání RZ i v této důležité oblasti pro hospodářský vývoj.

Příčiny probíhajícího vývoje jsou totiž hlubší. Je typické, že při podrobnějším rozboru všech problémů RZ se dostáváme — jako k poslední instanci — k problematice sociálně-ekonomické organizace života těchto zemí. Ta je skutečným styčným bodem, neboť ona konec konců objektivně vytváří rozhodující podmínky pro řešení. Hovoříme-li o zaostávání RZ, pak toto je nejzákladnější sféra zaostávání třetího světa. Nevyhraněnost a vágnost sociálně-ekonomické struktury RZ, která je navíc často programově tvořena pokusy o spojení prvků socialistické a kapitalistické společnosti, brání mobilizaci hmotného a kulturního bohatství národů těchto zemí, v němž byl a je prvořadý zdroj veškerého společenského vývoje.

Zaostalost a zaostávání se všemi svými sociálními důsledky, nedostatečná realizace hesel a cílů, které národněosvobozencké revoluce vyhlášovaly, spolu s postupně se šířícím uvědomováním si archaické situace v úrovni a celkovém stylu života lidí, vytváří stále silnější sociální a politické napětí, radikalizaci názorů v těchto zemích, které se zákonitě vyhrocují proti dnešním představitelům RZ. Národní buržoazie, jedna ze složek národně-osvobozencké revoluce, která se po jejím vítězství uchopila moci, snaží se tento tlak řešit různým způsobem.

Jedním z nejméně pozitivních a účelných způsobů tzv. řešení, který poškozují nejen národy RZ, ale zhoršuje také celou mezinárodní situaci a vztahy mezi státy a národy, jsou hysterické pokusy orientovat tuto nespokojenost vně rozvojového světa. Existují snahy, a bohužel nejen ze strany některých představitelů RZ, vést dělicí čáru dnešního světa mezi tzv. bohatým severem a chudým jihem, mezi zeměmi bohatými a chudými a konec konců mezi lidmi bílými a barevnými. Tyto tendence se projevují i v oblasti mezinárodních hospodářských vztahů v požadavcích „zdaňování“ průmyslově vyspělých zemí světa, a to, což je zvláště zajímavé, bez ohledu na historickou odpovědnost za dnešní stav bývalých kolonií.

Ve sféře mezinárodních hospodářských vztahů se nová etapa vývoje RZ projevuje ve změnách jejich celkového pojetí při oceňování jednotlivých stránek těchto vztahů. Probíhající změny v pojmání významu různých stránek vnějších hospodářských vztahů pro hospodářský rozvoj však dosud neustí do změny v zásadním přístupu RZ, v němž vnějším zdrojem rozvoje realizovaným prostřednictvím vnějších hospodářských vztahů je přikládán neúměrně velký význam. To se projevuje např. ve stavbě programu hospodářského rozvoje, v předpokládaném rozložení zdrojů investic i zdrojů akumulace. Tak národní plán Nigérie pro léta 1962—68 počítá s tím, že na investicích se budou podílet:⁷⁾

federální a regionální finanční organizace a ministerstva	— 53 mil. £
zahraniční pomoc ve formě úvěrů a darů	— 56 mil. £
domácí soukromý kapitál	— 58 mil. £
zahraniční soukromé firmy	— 33 mil. £

Velký byl také podíl vnějších zdrojů na běžnou úroveň míry akumulace v RZ v období 1959—60. Tak např. u Indie tento podíl činil 10,8 %, u Barmy 24 %, u Venezuely 16,4 %, u Kostariky 37 %, u Konga 22 %.⁸⁾

Koncepce hospodářského rozvoje akceptující vnější zdroje a tím i vnější hospodářské vztahy, vycházejí sice na jedné straně z objektivních podmínek — vítězství národněosvobozené revoluce neodstraňuje automaticky a bezprostředně koloniální rysy v národním hospodářství osvobozených zemí, — ale silně se v nich promítají faktory subjektivní — navazování na pojetí hospodářského rozvoje z doby před vítězstvím národněosvobozené revoluce, rozhodující ideologický vliv vyspělých kapitalistických zemí při formulování programů hospodářského rozvoje a v neposlední řadě i romantické představy o hospodářských procesech po osvobození.

V dosavadním hospodářském vývoji RZ působily vnější hospodářské vztahy v celé škále svých stránek, především v důsledku předcházejícího a dále existujícího intenzivního zapojení těchto zemí do světového hospodářství. Mezinárodní hospodářské vztahy se realizují v různých formách hospodářských styků jednotlivých národních ekonomik, které jsou jejich prostřednictvím funkčně zapojovány do širších hospodářských celků a do světového hospodářství.⁹⁾ Prostřednictvím mezinárodních hospodářských vztahů participuje ekonomický pohyb RZ na mezinárodní dělbě práce, na dělbě výrobní činnosti; podílí se na směně zboží a služeb usku- tečňovanou zahraničním obchodem; RZ jsou významnou sférou mezinárodního pohybu kapitálu;¹⁰⁾ jsou také objektem poskytování hospodářské a technické pomoci.

Jinou otázkou je ovšem reálná funkčnost a efektivnost vnějších hos-

⁷⁾ I. Ulrich, *Úloha vnějších zdrojů v hospodářském rozvoji Nigérie*, Studijní materiály ÚMPE, 1966.

⁸⁾ Vypočítáno na základě Materiálu VÚMF, M. Ondráček, *Úloha financí při řešení problému míry investic a akumulace v HMVZ*, tabulka č. 8, 1965.

⁹⁾ Tato oblast marxistického ekonomického výzkumu je jednou z těch, které byly silně poškozeny deformujícími zásahy období kultu osobnosti do teorie. Rozpracovávání těchto ekonomických procesů je v začátcích a neexistuje dosud ucelená marxistická teorie světového hospodářství a mezinárodních hospodářských vztahů.

¹⁰⁾ Čistý příliv dlouhodobého zahraničního kapitálu do RZ se stále zvyšuje. Z ročního průměru 2,6 mld. US \$ v letech 1951—55 došlo k vzestupu na roční průměr 6 mld., v letech 1960—62. Celkovou sumu za léta 1961—62 je možno odhadnout na 50 mld. US \$.

podářských vztahů pro hospodářský rozvoj těchto zemí. Dosavadní zkušenosti v tomto směru nejsou právě nejlepší.

Z hlediska hospodářských vztahů Československa s RZ má mimořádně důležitý význam posouzení a perspektiva v oblasti hospodářské a technické pomoci a v oblasti zahraničního obchodu.

Do RZ plynul v uplynulém období rozsáhlý proud hospodářské pomoci ve formě dlouhodobých úvěrů, darů, dodávek přebytečných produktů a pomoci technické. Zachytit objem celkové pomoci je velmi obtížné a odhady se pohybují mezi 60—80 mld. US \$. Uvedl jsem již výše úhrn hospodářské pomoci RZ poskytnuté zeměmi socialistickými. Kapitalistické vyspělé země poskytly RZ průměrně ročně v letech 1951—55 pomoc ve výši 1,9 mld. US \$, v letech 1956—59 stoupl roční průměr na 3,3 a v letech 1960—62 na 4,8 mld. US \$.¹¹⁾

V současné době průměrný roční objem hospodářské pomoci poskytované rozvojovým zemím všemi hospodářskými vyspělými zeměmi (včetně socialistických) činí 5,2 mld. US \$ a přesto, propočítáno na 1 obyvatele tohoto světa, představuje tato obrovská suma pouze částku 4 US \$.

Typická pro dnešní pohyb hospodářské pomoci RZ je její zvláště svízelná situace. Negativní důsledky této formy vnějších hospodářských vztahů začínají vážně ohrožovat hospodářství RZ a celý tento proces intenzivně naráží na objektivní meze ekonomické únosnosti. Podle předběžného zjištění vzrostlo veřejné a veřejně zaručené zadlužení z přibližně 8—10 mld. US \$ koncem roku 1955 asi na 24 miliard US \$ k roku 1964, tj. zvyšovalo se ročním tempem zhruba 15 %.

Zahraněční veřejný dluh devíti hlavních dlužnických států
(v miliardách US dolarů)

Stát	Ke konci r. 1962	Ke konci r. 1955	Průměrný roční přrůstek (%)
Argentina	600	2067,1	19
Indie	309,8	2925,9	38
Pákistán	147,4	829,2	28
Turecko	600	931,5	7
Mexiko	478,9	1359,9	16
Jugoslávie*)	331,5	778,1	13
Kolumbie	276,2	638,8	12
Chile	350,7	741,9	11
Brazílie	1380,3	2349,0	8
Celkem	4475	12621,4	16

Pramen: *Trade and Development*, UN 1964.

Náklady na splácení úroků a umoření veřejného a veřejně zaručeného dluhu všech RZ vzrostly z 900 mil. US \$ v roce 1956 na 3,1 mld US \$ v roce 1963; tempo růstu tohoto splácení činilo v uvedeném období více než 19 %.

Mimořádně důležitá však je skutečnost, že RZ stojí nyní bezprostředně

¹¹⁾ Multilaterální hospodářská pomoc poskytovaná RZ především prostřednictvím OSN je v porovnání s bilaterální formou pomoci řádově zanedbatelná, neboť dosahuje průměrné roční výše 300—400 mil. US \$.

*) Podle hledisek, uplatňovaných v OSN, je Jugoslávie počítána do skupiny rozvojových zemí.

před situací, kdy končí splatnost značné části jim poskytovaných úvěrů. To ukazuje následující tabulka o splatnosti části zahraničního veřejného dluhu a dluhu zaručeného vládami v příštích pěti letech.

50 % nebo víc	40—49 %	30—39 %	20—29 %
Argentina	Barma	Ecuador	Bolívie
Brazílie	Ceylon	Etiopie	Dominikánská rep.
Qvatemala	Chile	Irán	Indie
Izrael	Kolumbie	Nicaragua	Pákistán
Mexiko	Kostarika	Nigérie	Paraguay
Filipíny	Salvador	Peru	Súdán
Turecko	Španělsko	Thajsko	Uruguay
Venezuela			
Jugoslávie			

Pramen: *Světová banka pro obnovu a rozvoj*, hospodářský odbor

Pod tlakem této kritické situace se hledají východiska v různých sférách, a to nejen v oblasti ekonomické. Zadluženost a další negativní důsledky hospodářské pomoci, které se dnes tak intenzivně projevují, prohlubují celkový kritický hospodářský a sociální stav RZ. To je základem, z níž vyrostl nový prvek v postoji rozvoje světa. Společný nástup RZ do světového dění zahájený první Bandungskou konferencí¹²⁾ se dostal do nového stadia, kdy RZ chtějí materializovat svou politickou váhu v současném světě a využít politického tlaku k dosažení hospodářských opatření ze strany průmyslově vyspělých zemí, která by zajistila hospodářský rozvoj třetího světa.

Tento záměr vedl také k zájmu RZ na svolání Konference OSN o obchodu a rozvoji, která se uskutečnila v r. 1964 a k připojení se RZ k iniciativě socialistických zemí, žádajících uspořádání mezinárodní konference, která by se zabývala řešením dozrálých problémů ve světovém hospodářství a v mezinárodních hospodářských vztazích. Konference se stala místem, kde se oficiálně projevíly nové aspekty v pojetí představitelů RZ na hospodářský rozvoj. Pod tlakem RZ se Konference stala demonstrací především jejich požadavků, což se projevilo i v přehnaných tendencích dělit svět na bohaté a chudé a v pokusech „zdanit“ hospodářsky vyspělé země bez výjimky a bez přihlídnutí k historické odpovědnosti za současný stav třetího světa.

Zde se také zřetelně projevil pro současnou dobu typický posun v pojetí RZ na řešení jejich dnešní krize. Z hlediska vnějších hospodářských vztahů byl pod tlakem objektivních skutečností tento posun formulován v hesle „Trade not Aid“.

I když byly předloženy návrhy některých opatření jiného rázu, například návrhy na řešení problémů hospodářské pomoci konsolidací dluhů a prodloužením lhůt pro splácení, základní osou jednání se stala problematika dalšího hospodářského vývoje RZ z hlediska působení zahraničního ochodu jako klíčového aspektu mezinárodních hospodářských vztahů.

Uvedený postup a pojetí RZ zkreslilo celý obsah tohoto mezinárodního jednání a promítlo se i do přijatých principů. Vedle prosazení nových

¹² Hospodářské požadavky RZ byly poprvé souhrnně formulovány na Káhirske konferenci v r. 1962.

progresivních zásad upravujících hospodářské styky, které by mohly napomoci zlepšení hospodářských vztahů mezi zeměmi, prosadily RZ mnohé závěry, o jejichž správnosti lze pochybovat.

Podstatou přístupu RZ k hospodářskému rozvoji a z toho zvláště k úloze vnějších zdrojů a mezinárodních hospodářských vztahů na tomto rozvoji je, při zachování všech výhod, které jim plynou z jiných mezinárodních hospodářských procesů, otevřít si cestu k dalším dodatečným zdrojům v oblasti mezinárodního obchodu. Klíčem se má stát nová obchodní politika, jejímž jádrem je preferování RZ na úkor ostatního světa. Nejpregnantněji je tento požadavek formulován v článku VIII. Všeobecných principů mezinárodního obchodu, v němž se mj. říká: „Vyspělé země však mají poskytovat koncese všem rozvojovým zemím a rozšiřovat na rozvojové země všechny koncese, které si poskytl navzájem, přičemž při poskytování takových koncesí nemají vyžadovat žádné koncese od rozvojových zemí. Nové preferenční koncese, ať již celního, nebo necelního charakteru, mají být poskytovány všem rozvojovým zemím a preference tohoto druhu nemají být rozšiřovány na vyspělé země...“.

Při úvahách o reálnosti řešení hospodářského rozvoje RZ touto cestou vystupují do popředí především tyto problémy:

I při více než skromných cílech, které si klade Dekáda rozvoje OSN, by jejich realizace vyžadovala podstatné změny v zahraničním obchodu RZ. Především má-li důchod všech RZ růst každoročně o 5 %, nelze očekávat, že jejich dovozy porostou tempem o mnoho menším než 6 %. Druhým důsledkem přijetí cíle Dekády je to, že má-li být zachována rovnováha platební bilance, měly by vývozy RZ rovněž růst tempem ve výši 6 % ročně. Přesněji řečeno, objem vývozu RZ by měl růst takovým tempem, aby po vyrovnání změn v reálných směnných relacích uhradil objem dovozu. Avšak padesátá léta ukazují, že stav je poněkud odlišný. Roční tempo růstu objemu vývozu RZ činilo pouze 4 % a po vyloučení zemí vyvážejících naftu byl průměr ještě značně nižší. Současně se zhoršily reálné směnné relace, takže kupní síla vývozu v poměru k dovozu rostla ještě pomaleji a činila méně než 2 % ročně.

Obchodní deficit RZ roste i v situaci, kdy cílů Dekády není dosahováno. V případě realizace těchto cílů je nutno počítat s podstatně větším deficitem. Podle odhadů by v tomto případě při pokračování současného vývoje světového obchodu dosáhl obchodní deficit řádově výše 20 mlrd US \$ do r. 1970.

Zůstává proto zcela otevřená otázka, zda existují reálná opatření, která by mohla objemově krýt obchodní deficit RZ, zvláště když pokles podílu RZ na světovém zahraničním obchodu není jen důsledkem jevů ve sféře oběhu, ale v první řadě je výrazem existující korelace mezi dynamikou národního hospodářství a tempem růstu zahraničního obchodu. Z empirie je možno považovat za zákonitý současný stav, kdy z hlediska uvedené korelace zahraniční obchod vyspělých kapitalistických zemí vzrůstá rychleji než výroba (v období 1956—1961 v poměru 135:118 indexových bodů), tempo růstu zahraničního obchodu socialistických zemí je jen mírně vyšší než tempo růstu průmyslové výroby (175:160 v daném období), kdežto korelace u RZ je řádově opačná (116:137 v daném období).

Existuje proto reálné nebezpečí přežívání „romantických“, tj. nedostatečně realistických představ o problémech hospodářského rozvoje, tentokrát z hlediska ocenění zahraničního obchodu jako zdroje tohoto rozvoje.

Rozpornost je i v přístupu k reálnosti navrhovaných změn ve světovém hospodářství a v mezinárodních hospodářských vztazích z hlediska vytvoření výjimečného postavení RZ, především jejich preferováním. Nevyhraněnost představ RZ se v tomto směru projevuje v obcházení základního problému těchto změn. Za předpokladu uplatnění ekonomických kritérií je konkurenční schopnost RZ

na světových trzích nesrovnatelná s hospodářsky vyspělými zeměmi. Řešení tedy překračuje ekonomickou sféru a ocitá se souběžně zákonitě v rovině politické. Představují si RZ, že je možno uskutečnit navrhované změny v rámci starého, kapitalistického světového hospodářství a staré, kapitalistické mezinárodní dělby práce? Jednoznačně nepřístupné a kritické stanovisko hlavních imperialistických zemí už na Konferenci o obchodu a rozvoji, kdy vystupovaly a také hlasovaly proti podobným návrhům, by mělo být dostatečným poučením.

Nová etapa ve vývoji RZ obsahuje však na druhé straně i zárodky nových možností rozšířit a zkvalitnit hospodářské vztahy Československa s těmito zeměmi. Přeměnit tyto možnosti ve skutečnost vyžaduje však hluboký a soustavný rozbor, který je základním předpokladem potřebných přeměn koncepcí i forem a způsobů hospodářských styků na obou stranách.

V současném pojetí RZ se objevuje, i když ještě ne zcela organicky a přitom velmi zahaleně poznání, že dosavadní přístup podcenil význam vnitřních zdrojů hospodářského rozvoje. To se projevuje jednak v posunu k oblasti zahraničního obchodu, která je podstatně více spojená s vnitřními ekonomickými procesy RZ, než tomu je v případě hospodářské pomoci. Současně byl také tento aspekt rozvoje formulován ve Speciálních principech mezinárodního obchodu, kde se mj. říká: „Rozvojové země proto mají sestavovat a plnit národní plány a programy, plně mobilizovat vnitřní zdroje a provést potřebné reformy...“ (Článek II.)

Rostoucí význam vnitřních zdrojů nese sebou i nutnost, abychom se i my více než dosud v různých formách přímo podíleli na hospodářském dění v rozvojových zemích.

Hospodářský rozvoj a zvláště pokračující industrializace vyžaduje zapojování ekonomiky RZ do širších hospodářských celků, neboť národní trh nemá dostatečnou absorpční kapacitu. Vytváří se tak objektivně podmínky k doplňování československého trhu těmito výrobky RZ, což by mělo sehrát odpovídající úlohu i v úvahách a opatřeních, týkajících se struktury československé ekonomiky.

RZ stále intenzivněji pocítují potřebu realizovat nový typ mezinárodních vztahů i v oblasti hospodářské. Socialistický svět má dnes již mnoho — dobrých i ménědobrých — zkušeností s uskutečňováním nových vztahů spolupráce a vzájemné pomoci, což není bez zajímavosti ani pro rozvojový svět. Především ale, přes všechny potíže tyto nové vztahy v současnosti reálně existují a mohou se stát východiskem při jejich aplikaci na hospodářské vztahy s RZ. Rada vzájemné hospodářské pomoci není uzavřeným společenstvím a od svého vzniku předpokládá své rozšíření i k zemím nesocialistickým.

Celý dosavadní vývoj socialistických zemí i zemí rozvojových naznačuje reálnou aktuálnost potřeby mezinárodní dělby práce mezi nimi, která bude nesporně ekonomicky výhodná a prospěšná oběma partnerům.

Další vývoj povede RZ objektivně k poznání, že ekonomické řešení mají zákonitě svůj politický aspekt, který vystupuje tím více do popředí, čím více jde o řešení zásadních otázek. Tento aspekt nelze obejít. V tomto směru stojí RZ před potřebou řešit své problémy zásadně, hluboce a dlouhodobě. To se týká jak mobilizace vnitřních zdrojů, která je úzce spojena se sociálně politickými reformami a zásahy do hospodářského systému. To se týká rovněž vytvoření nových, ekonomicky prospěšnějších vnějších podmínek vývoje RZ.

Proces sbližování socialistických zemí se zeměmi rozvojovými se bude zákonitě prosazovat. Obě strany byly skutečnostmi dostatečně poučeny, aby nepředpokládaly, že tento proces proběhne bez těžkostí

a obtíží. Měli bychom se poučit především v tom, že je třeba lépe chápat svého partnera a že pochopit druhého, znamená ho znát. Naše představy a zejména znalosti o rozvojovém světě však dosud nevytvářejí podmínky k tomuto předpokladu. Avšak ani znalosti a představy RZ o socialistickém světě nejsou dosud bohužel na potřebné výši. Rozšířit a zkvalitnit poznání problematiky RZ je proto naším prvořadým úkolem; vzájemná znalost nemůže být jen výrazem přátelství a humanity, neboť se stala prvořadým nástrojem vzájemné pomoci při zlepšování životní úrovně našich národů.

Prameny:

Monthly Bulletin of Statistics, UN

World Economic Survey, UN

Trade and Development, UN

Statistical Yearbook, UN

Materiály ministerstva zahraničního obchodu, Státní plánovací komise, Státní komise pro vědeckou a technickou spolupráci, Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii.